

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ
ДО ЯКІСНОЇ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІACTUALIZATION OF THE ISSUE OF ENSURING EQUAL ACCESS
TO QUALITY EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL DISCOURSE

Стаття присвячена одній з актуальних проблем забезпечення рівного доступу до якісної освіти в педагогічному дискурсі.

У статті зазначено основні параметри та змістовні характеристики рівності можливостей в отриманні якісної освіти як норми демократичного суспільства, показано взаємозв'язок демократизаційно-модернізаційних реформ, що відбуваються в нашій державі із розвитком механізмів, покликаних реалізувати принцип рівного доступу кожного громадянина до якісних освітніх послуг. Освіта формує систему ціннісних орієнтацій, які супроводжують особистість протягом усього життя й визначають внутрішні спрямування її життєвого та кар'єрного шляху. В цьому перш за все і полягає чимала відповідальність освіти не тільки перед суспільством, але й перед конкретною особистістю. В Україні, яка проголошує себе соціальною державою, досі існує складна ситуація у доступності до всіх форм освітньої самореалізації для осіб з особливими потребами. Сучасний український філософ-педагог Василь Кремень підкреслює один важливий аспект проблеми, що розглядається, а саме – забезпечення рівного доступу до якісної освіти соціально вразливих категорій населення (дітей з особливими освітніми потребами, дітей-позбавлених батьківського піклування): «Одним із найважливіших чинників прогресивного розвитку суспільства є гуманне, милосердне та дбайливе ставлення до дітей і молоді, які позбавлені можливості жити повноцінно через порушення фізичного та психічного розвитку, втрату сім'ї. На жаль, в Україні історично склалася ситуація, за якої ця категорія дітей та молоді протягом тривалого часу залишалася соціально незахищеною і до певної міри ізольованою від соціуму. Освіта для дітей з особливостями розвитку є важливою формою їх соціального захисту, реальним шансом подальшого самостійного і не залежного від навколишніх людей та обставин життя» [5, с. 148]. Отже, комплекс причин, обставин та основних бар'єрів, що виникають на шляху реалізації можливостей рівного доступу до якісної освіти, є достатньо великим, що викликає необхідність пошуку системно-стратегічних засобів його розв'язання та усунення.

Вища освіта є критично доцільною і необхідною передумовою забезпечення якісного життя, соціальної стабільності та розвитку особистості.

Ключові слова: освіта, якість освіти, університет, заклад освіти, доступність освіти, викладач, демократизація, рів-

ність можливостей, освітні бар'єри, соціальні зміни.

The article is devoted to one of the urgent problems of ensuring equal access to quality education in the pedagogical discourse. The article indicates the main parameters and substantive characteristics of equality of opportunity in obtaining quality education as a norm of a democratic society, shows the relationship between the democratization and modernization reforms taking place in our country and the development of mechanisms designed to implement the principle of equal access of every citizen to quality educational services. Education forms a system of value orientations that accompany a person throughout his life and determine the internal directions of his life and career path. In this, above all, lies the considerable responsibility of education, not only to society, but also to a specific individual. In Ukraine, which declares itself a social state, there is still a difficult situation in terms of accessibility to all forms of educational self-realization for persons with special needs. Modern Ukrainian philosopher-pedagogue Vasyly Kremen emphasizes one important aspect of the problem under consideration, namely, ensuring equal access to quality education for socially vulnerable categories of the population (disabled children, orphans): "One of the most important factors in the progressive development of society is a humane, compassionate and caring attitude towards children and young people who are deprived of the opportunity to live fully due to physical and mental development disorders, loss of family. Unfortunately, a situation has historically developed in Ukraine in which this category of children and youth remained socially unprotected and isolated from society to a certain extent for a long time. Education for children with developmental disabilities is an important form of their social protection, a real chance for further independent and independent life from the surrounding people and circumstances" [5, c. 148]. Therefore, the complex of reasons, circumstances and main barriers that arise on the way to the realization of opportunities for equal access to quality education is large enough, which calls for the need to find systemic and strategic means of its solution and elimination.

Higher education is a critically expedient and necessary prerequisite for ensuring quality life, social stability and personal development.

Key words: education, quality of education, university, accessibility of education, teacher, democratization, equality of opportunities, educational barriers, social transformations.

УДК 378.014.

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.2.1>

Потапенко О.Б.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри педагогіки

Криворізького державного педагогічного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Зараз освіта постає як відкрита система, ключовими пріоритетами якої є забезпечення рівного доступу до якісної освіти, навчання впродовж усього життя, впровадження інформаційних технологій, організація ефективного дистанційного навчання, збільшення рівня та обсягу самостійної роботи здобувачів освіти.

Освіта дає людині знання, виробляє навички практичної діяльності, також формує світогляд, подальшу траєкторію розвитку особистості та спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українській науковій традиції дану тему в освіті піднімали В. Андрущенко, Т. Аболіна, В. Астахова, В. Бакіров, В. Бех, А. Бойко, В. Богданов, В. Бондар, Р. Вернидуб, В. Вікторов, О. Гомілко, Е. Герасимова, Л. Губерський, Д. Дзвінчук, В. Дзоз, О. Джура, Т. Жижко, В. Журавський, А. Єрмоленко, В. Євтух, М. Євтух, О. Кононко, В. Кремень, В. Кушерець, В. Курило, В. Луговий, М. Михальченко, В. Молодиченко, В. Муляр, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юк, Л. Панченко, О. Плахотний, В. Покась, М. Поляков, І. Предборська, В. Савельєв, О. Савченко, В. Савченко, С. Сисоєва, С. Терепищій, О. Уваркіна, Г. Філіпчук, В. Ярошовець та інші.

Мета статті. На основі аналізу виокремити основні параметри рівності можливостей в отриманні якісної освіти, проаналізувати основні причини, обставини та основні перепони, що виникають на шляху реалізації можливостей рівного доступу до якісної освіти.

Виклад основного матеріалу. Досягнення цієї мети вимагає розв'язання таких дослідницьких завдань: – модель відповідальної державної політики в галузі освіти; – проаналізувати міру особистої відповідальності здобувачів освіти у контексті розширення академічних свобод; – дослідити гуманістичний аспект освіти в контексті національних та загальнолюдських цінностей.

Сучасний розвиток освітніх процесів загострює питання доступності якісної вищої освіти для усіх категорій здобувачів освіти та їхніх батьків. Серед механізмів регулювання цієї проблеми в Україні найбільш дієвими є соціально-економічні, фінансові, організаційно-інституціональні важелі. Університетська автономія покликана забезпечити якість вищої освіти в сучасних умовах функціонування університетів для забезпечення умов виконання ними своїх функцій та завдань з надання освітніх послуг. Перспективними у межах цього аспекту є дослідження механізмів рівного доступу університетів до забезпечення здобувачів якісною освітою [3, с. 18].

Доступність якісної освіти у світі частіше пов'язують із доступністю базової освіти на тлі загострення фінансової кризи та зниження економічної спроможності населення. Для України

проблемність цього питання змінила свій формат на кожному з рівнів та є актуальним. В державі питання про доступність базової освіти частіше виникає у ланці доступу до дошкільної освіти як наслідок демографічних змін у певний період розвитку держави. Збільшилася кількість приватних закладів дошкільної освіти, груп підготовки дітей до школи, різних дитячих клубів для занять іноземними мовами. Для початкової і середньої базової освіти це питання є більш актуальним у сільській місцевості з демографічно ненаповненим дитячим населенням і політикою держави на укрупнення шкіл з метою підвищення якості освітніх послуг. Більш успішним і соціально на часі був започаткований і підтриманий міжнародними проектами (фінансово і методично) процес по втіленню в середній школі інклюзивного навчання з метою забезпечення рівного доступу до обов'язкової освіти дітей незалежно від їхнього фізичного стану [8]. Доступність освітніх послуг належної якості (у тому числі у форматі малокомплектних шкіл) у сільській місцевості, поступово вирішується. Заклади освіти, які надають послуги з навчання фахівців (ліцеї, коледжи, технікуми), не користуються престижністю. Проблема доступності стає соціально гострішою з переходом на рівень вищої освіти, яка не є обов'язковою, є перспективною для побудови кар'єри та кращого фінансового забезпечення. Доступність вищої освіти впливає на соціальний баланс і динаміку економічної спроможності населення та держави.

Доступність вищої освіти визначають як сукупність реальних умов забезпечення рівних можливостей для здобуття вищої освіти особами, незалежно від їхнього економічного становища [9]. З урахуванням об'єктивних реалій, проблема забезпечення рівного доступу до вищої освіти розуміється не тільки як створення рівних можливостей для здобуття вищої освіти, але і як розширення можливості для тих груп населення, які традиційно обмежені в ньому [6, с. 167]. До них можна віднести наступні групи: особи з особливими потребами, етнічні меншини, особи, що проживають у віддалених районах та сільській місцевості, особи з соціальних груп з низьким прибутком, вразливі групи населення [6, с. 167]. Проблему нерівності доступу до вищої освіти визначають як правову нерівність, яка розуміється як нерівність прав, що закріплені на законодавчому рівні; соціально-економічну нерівність, яка розуміється як нерівність доступу до освіти чи досягнень в системі освіти, обумовлена нерівними соціально-економічними характеристиками різних груп людей [9].

Саме рівень освіти та кваліфікації визначають можливості професійної зайнятості молоді, її конкурентно-спроможність на ринку праці. Освіта, здебільшого, визначає і соціальний статус людини,

рівень її культури, сферу інтересів, поведінку та спосіб життя. Провідна роль системи освіти та її вплив практично на всі сфери суспільної життєдіяльності актуалізують потребу вивчення особливостей освітнього процесу в Україні.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI-у столітті зазначається, що одним із пріоритетів є рівний доступ громадян України до якісної освіти незалежно від національності, статі, соціального походження і майнового стану, віросповідання, місця проживання і стану здоров'я.

Наразі проблемою сучасної системи освіти в Україні є збереження її якості та ефективності функціонування. Зростаючі вимоги щодо професійної підготовки, відповідності навчального процесу інноваційним вимогам сучасності та вкрай недостатнього фінансування освітньої сфери спостерігається падіння престижу освіти [3, с. 18–19].

Звідси, забезпечення права на якісну освіту є однією з визначальних умов подальшого демократизаційної політики держави. На перший план висувається потреба формування демократичного, відкритого суспільства, яке шанує права людини в найвищій мірі, в тому числі право на освіту. В цих обставинах суспільно справедливий доступ до освіти стає необхідною умовою демократії, яка повинна характеризувати сучасні суспільні відносини в країні. Таким чином, рівність можливостей в отриманні якісної освіти є беззаперечною необхідністю в якості норми нового українського демократичного суспільства. Сучасний світ, який отримав назву «світ знань», та інформаційна цивілізація вивели освітню сферу на рівень ключових пріоритетів демократичного розвитку будь-якого національного суспільства, а також глобального загальнолюдського розвитку. Впровадження загального принципу рівного доступу до якісної освіти, звичайно, має не абсолютний характер, зустрічається з об'єктивними перепонами, реалізується в конкретно-історичних та національно-державних реаліях, які передбачають нерівне становище різних суб'єктів. Сам принцип можливості отримання освіти, а також гуманізаційні тенденції, які є визначальними в сучасному освітньому середовищі, створюють перед людиною сферу можливостей реалізації свого права на якісну освіту. «Сутність сучасного процесу навчання складає не лише збагачення особистості певною сумою знань чи формування навиків практичної діяльності, а всебічна підготовка людини до життя у глобалізованому інформаційному просторі через створення рівних умов доступу до якісної освіти, забезпечення освіти впродовж життя, формування толерантного світогляду і дискурсного характеру взаємодії народів і культур» [2, с. 10–11]. Ідея рівності безпосередньо пов'язана із самою внутрішньою сутністю освіти як соціально-формуючого феномену, адже саме в освітньому просторі людина має можливість

реалізовувати свої творчі таланти. Шляхом підвищення якості освіти має стати її демократизація. На часі здійснення реальних кроків щодо розширення автономії закладів вищої освіти. Реальної автономії в українських ЗВО ще не достатньо. Орієнтиром має стати досвід європейських університетів, в яких автономія і самоуправління вже давно є усталеною традицією.

кінець XX століття відзначився значним теоретичним і практичним прогресом американської педагогічної спільноти в даному аспекті на основі активного розвитку теорій мультикультурної освіти. «Вчені, які представляють цей науковий напрям (Дж. Бенкс, К. Грант, П. Горські, С. Ніето, К. Слітер та інші), піддають жорсткій критиці теорії, на основі яких виправдовується нерівність в освіті, практика дискримінації та придушення. Ними розробляються нові ідеї, концепції, методи і прийоми навчання, яке дозволяє кожному учню, незалежно від його національно-культурних особливостей та положення в суспільстві, найповніше реалізуватися в освітньому процесі» [1, с. 76]. Таким чином, сучасна західна соціально-гуманітарна думка, присвячена проблемам дискримінації за етнопонаціональними ознаками, все частіше приходить до висновку про те, що необхідно докладати максимум державних та громадянсько-суспільних зусиль для забезпечення рівного доступу до якісної освіти всім громадянам, незалежно від їх етнічнокультурної приналежності. Вирішення цієї проблематики може здійснюватися лише на основі ґрунтовної, постійної, систематичної роботи на державному і громадському рівнях щодо впровадження в структурі суспільної свідомості ідей терпимості, взаєморозуміння та взаємодопомоги, міжетнічної толерантності й безконфліктності. Лише такі ідеї можуть бути використані як підґрунтя процесу забезпечення рівного доступу до якісної освіти громадян, незалежно від їх етнічнонаціональної, культурної, соціальної приналежності. рівний доступ – це лише один із компонентів права на освіту, яке, в силу свого соціального характеру, потребує соціальноправового забезпечення, котре може бути надане лише державою. Незважаючи на законодавче закріплення, практика застосування міжнародних та національних норм дотримання права на освіту не завжди відповідає стандартам. Це підтвердив і Комітет ООН з економічних, соціальних та культурних прав, який наприкінці 2007 року у своїх рекомендаціях звернув увагу, зокрема, на необхідність інтенсифікувати зусилля щодо адекватного фінансування освітньої системи, впровадити спеціальні механізми, включаючи субсидування підручників та інших освітніх інструментів з метою ліквідації дискримінації дітей із вразливих груп щодо отримання дошкільної, початкової та середньої шкільної освіти тощо.

Висновки. Відповідно, аналіз політики України з точки зору дотримання права на освіту не належить до числа заходів, які проводяться на постійній основі [4, с. 95–96]. У зв'язку з цим, надзвичайно важливо сьогодні піднімати проблематику вирівнювання доступності якісної освіти як на концептуально-теоретичному рівні, так і в сфері практичної реалізації нормотворчої бази. Важливо при цьому вивчати та аналізувати можливості застосування механізмів подолання причин нерівності у доступі до якісної освіти, які з тією чи іншою мірою ефективності використовуються в різних країнах і регіонах світу. Нами зазначено основні причини та обставини утворення нерівності в сфері доступу до освіти. Саме освіта має найпотужніший потенціал виховання та прищеплення дітям та молоді ідеалів толерантності, терпимості, взаємоповаги та взаєморозуміння, які в подальшому реалізуються в суспільній дійсності в якості прагнення громадян, громад, національних спільнот до впровадження рівності в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освітній сфері. Від якості освіти, значною мірою залежить інноваційно-креативний потенціал розвитку держави в цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту : Статті, нариси, інтерв'ю. Знання України. 2010. 670 с.
2. Бех В. П. Менеджмент навчально-виховної діяльності як предмет філософії освіти. Філософія освіти : навч. посіб. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
3. Гриценко М. В. Рівний доступ до якісної університетської освіти в контексті соціальних трансформацій в Україні. *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. № 1. Додаток 1. К., 2014. С. 18–21.
4. Гриценко М.В. Рівність в отриманні якісної вищої освіти і бар'єри її доступності. *Вища освіта України*. Додаток 2 до № 3, том VII(32). 2011. С. 84–92.
5. Євтух М. Б. Проблеми якісної вищої освіти. *Вища освіта України*. № 3 Додаток 1. К. : Гнозис, 2009. 630 с.
6. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К. : Грамота, 2005. 448 с.
7. Левчук Н. М. Нерівність доступу до освіти в Україні: соціальні детермінанти та наслідки. *Демографія та соціальна економіка: науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2005. С. 148–158.
8. Рогова В. Рівний доступ до якісної освіти. *Директор школи*. № 38 (662), жовтень 2011. С. 27–32.
9. Суркова Г. Проблеми доступності вищої освіти в Україні : веб-сайт. URL: <http://nauka.zinet.info/10/surkova.php> (дата звернення: 13.07.2022).